

ROMÂNII ȘI EUROPA

Volume publicate la Humanitas:

- Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011; 2017, ediție ilustrată)
- Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2002, 2008)
- Două secole de mitologie națională* (1999, 2002, 2005, 2011, 2017)
- Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005, 2011)
- Sfârșitul lumii: O istorie fără sfârșit* (1999, 2007)
- Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006)
- România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005, 2007, 2012)
- Mitul democrației* (2003, 2007, 2013, 2020)
- Între inger și fiară: Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004, 2011)
- Jules Verne: Paradoxurile unui mit* (2005)
- Omul și clima: Teorii, scenarii, psihoze* (2005, 2017)
- Tinerețe fără bătrânețe: Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006)
- Occidentul: O interpretare istorică* (2007)
- Napoleon III cel neiubit* (2008)
- „Germanofili”: *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010, 2013)
- Franța, hegemonie sau declin?* (2010)
- Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010, 2012)
- Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011, 2012, 2016)
- Istoriile mele: Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012)
- Explorarea imaginară a spațiului* (2012)
- De ce este România altfel?* (2012, 2013, 2018)
- Eugen Brote (1850–1912): Destinul frânt al unui luptător național* (2013)
- Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine* (2013)
- Balcic: Micul paradis al României Mari* (2014, 2020)
- Primul Război Mondial: Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014)
- Dosarele secrete ale agentului Anton: Petru Comarnescu în arhivele Securității* (2014)
- Suveranii României: Monarhia, o soluție?* (2014)
- Maria, regina României, *Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)
- Cum s-a românizat România* (2015)
- Mihai Eminescu, *românul absolut: Facerea și desfacerea unui mit* (2015)
- Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)* (2016)
- Un joc fără reguli: Despre imprevizibilitatea istoriei* (2016)
- În jurul Marii Uniri de la 1918: Națiuni, frontiere, minorități* (2017)
- De la Dacia antică la Marea Unire, de la Marea Unire la România de azi* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Primul sfert de veac* (2018)
- Cum am trecut prin comunism: Al doilea sfert de veac* (2019)
- Întrebări fără răspuns (sau cu prea multe răspunsuri)* (2019)

LUCIAN
BOIA

ROMÂNII
ȘI EUROPA

O istorie
surprinzătoare

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

În loc de introducere

PAGINILE CARE URMEAZĂ sunt în directă legătură cu eseurile mele anterioare privitoare la români și istoria lor, în primul rând cartea apărută în 2012 sub titlul, bine întipărit în conștiința publică, *De ce este România altfel?* De data aceasta, urmăresc parcursul european al societății românești, plin de evoluții spectaculoase și de întorsături de tot felul, căruia i se potrivește de minune același calificativ: „altfel“.

Tot „altfel“ mi-am propus să „revizitez“ dosarul minorităților naționale și să intervin în disputele fără de sfârșit dintre susținătorii „statului național unitar“ și adepții descentralizării regionale, inclusiv în varianta federală.

Acestea îmi sunt intențiile; cititorii vor aprecia cât de convingător voi reuși să fiu.

I

Biologie sau cultură?

ÎN REPRESENTĂRILE TRADIȚIONALE ALE ISTORIEI, originile au fost de regulă supraevaluate. Pentru orice comunitate etnică era important să aibă strămoși iluștri, care să-i asigure de la bun început un loc special între popoarele lumii. Românii n-au avut prea mult de căutat; pentru ei, lucrurile păreau a fi clare: se trăgeau din romani și numai din romani (cărora le purtau și numele, roman – român). În *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia* (1812), Petru Maior îi așeza față-n față, într-un semnificativ contrast, pe români și pe unguri. Cei dintâi, cum am văzut, de obârșie curat romană, neamestecați nici măcar cu dacii autohtoni, explicația acestei excepționale purități fiind cât se poate de simplă (sau așa i se părea istoricului): bărbații daci ar fi pierit în

război, iar femeile rămase („muieri sălbătice“, zice autorul) n-aveau cum să-i atragă pe romani, purtători ai unei civilizații superioare. Ungurii însă, vai de ei: un popor „corcit“, amestecat cu diverse neamuri, de calitate îndoielnică sau de-a dreptul inferioară. Mai târziu, istoriografia românească avea să-i recupereze și pe daci, ridicați automat de la condiția de „sălbatici“ la aceea de popor cu o înaltă civilizație. Vasile Pârvan îi considera superiori, în toate privințele, tracilor balcanici, în ciuda faptului că aceștia din urmă se aflau mai aproape de civilizația greacă. C.C. Giurescu vedea în daci, pur și simplu, un „popor de elită al Antichității“. Românii ar fi așadar atât daci, cât și romani, descendenți nu doar ai uneia, ci a două strălucite civilizații antice.

Adevărul e mai curând „invers“; românii sunt și ei „corciți“, nu mai puțin decât ungurii, și ca mai toate popoarele de altfel. Elementul „rasial“, cândva privilegiat, e cu totul lipsit de relevanță atunci când căutăm să deslușim trăsăturile caracteristice ale unei etnii sau ale unei națiuni. Acestea nu sunt categorii biologice, ci sinteze socioculturale. Or fi românii urmași ai romanilor, însă în tot Evul Mediu s-au aflat sub o puternică influență slavonă, în timp ce ungurii adoptaseră catolicismul și latina, ca limbă de cultură. În sens cultural, singurul care contează

în materie de civilizație, ei se prezentau mai latini decât românii!

Astăzi însă, a devenit de-a dreptul penibil să te lauzi cu strămoșii îndepărtați, romani, daci sau ce-or mai fi. Suntem mult mai legați de lumea de azi, în care trăim, decât de civilizații de mult apuse. De asemenea, diversitatea culturală a ajuns să fie mai interesantă și mai apreciată decât așa-zisa puritate rasială. Românii, în fapt, sunt cât se poate de amestecați, începând, dacă vrem, cu coloniștii romani, veniți nu de la Roma, cum îi plăcea să creadă lui Petru Maior (și întregului curent latinist), ci, precum scrie istoricul Eutropius, „*ex toto orbe romano*” („din întreaga lume romană”). Românii sunt latini fiindcă vorbesc o limbă latină, nu fiindcă ar avea sânge roman (în fapt, poate n-au deloc sau aproape deloc). S-ar putea să aibă mai mult sânge slav (în ciuda faptului că nici nu vor să audă de o asemenea înrudire). Dar, încă o dată: să nu amestecăm biologia cu cultura. În ceea ce privește limba, în ciuda unor puternice influențe slave (și nu numai), româna aparține, categoric, familiei romanice, și asta e suficient pentru a marca decisiv identitatea lor ca unic popor latin din jumătatea răsăriteană a Europei.

Să lăsăm așadar la o parte tot ce ține de biologie. Problema este strict de ordin sociocultural. Din această perspectivă, românii au dovedit

de-a lungul istoriei o inepuizabilă receptivitate. Suntem rezultatul unui extraordinar amestec cultural. Aproape că nu lipsește nimic din civilizația europeană care, de la un secol la altul, să nu fi fost preluat și de români. S-ar putea, în termeni culturali, să fim cel mai amestecat popor al Europei. Am sorbit cam tot ce era de preluat din cultura europeană. Să fim oare tocmai noi cei mai europeni dintre europeni?

II

Curioasa limbă română

ORICE LIMBĂ VORBITĂ ÎNTR-O COMUNITATE spune multe despre istoria și trăsăturile comunității respective. În cazul românilor, ceea ce frappează este nesfârșita varietate a împrumuturilor de tot felul, venite dinspre toate punctele cardinale. Nici una dintre celelalte limbi ale continentului nu atinge un asemenea grad de diversitate. Limbă romanică, desigur, prin fondul principal de cuvinte, ca și prin cea mai mare parte a structurilor gramaticale, altminteri însă extrem de amestecată, cea mai puțin latină, se poate spune, dintre limbile romanice. E, de altfel, singura limbă a acestei familii izolată în spațiul răsăritean al continentului, complet detașată de blocul compact al romanității occidentale, acesta din urmă reunind, ca limbi principale, italiana,

franceza, spaniola și portugheza. O insulă latină pierdută într-o mare slavă, potrivit unei cunoscute expresii. În limbile romanice occidentale, elementul „nelatin“ (germanic, în franceză și italiană, și predominant arab în Peninsula Iberică, urmare a secolelor de stăpânire islamică) a lăsat o amprentă mai puțin profundă, departe oricum de infuzia masivă și de diversitatea influențelor de tot felul, atât de caracteristice limbii române.¹

Depinde, desigur, și de felul cum numărăm. Alexandru Cihac, autorul primului dicționar etimologic al limbii române (publicat între 1870 și 1879), o lucrare în genere apreciată de specialiști (în ciuda unor greșeli și exagerări), a procedat la o numărătoare cu rezultat surprinzător, mai ales în contextul curentului latinist din epocă, susținător al desăvârșitei latinități a poporului român și a limbii române. Cihac număra 5.765 de cuvinte (totuși, cam puține), dintre care doar 1.165 de origine latină, 2.361 slave (așadar, dublu față de fondul latin), 965 turcești, 635 grecești, 589 maghiare și 50 albaneze. Cu alte cuvinte,

1. Despre trăsăturile limbii române, în comparație cu ale celorlalte limbi romanice, a se vedea remarcabila lucrare a lui Carlo Taglavini, *Originile limbilor neolatine*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977 (traducere după *Le origini delle lingue neolatine*, ediția a VI-a, Casa Editrice prof. Riccardo Pàtron, Bologna, 1972).

doar o cincime din vocabularul românesc ar fi fost latin, două cincimi având rădăcini slave, iar alte două cincimi prezentând origini diverse.

Chiar așa să fie, româna tot nu și-ar pierde statutul de limbă romanică. Și în engleză, limbă incontestabil germanică, elementele latine, mai precis franceze (intrate în engleză în urma cuceririi normande din 1066), sunt mai numeroase decât cele germanice, caz asemănător cu cel al limbii române, doar că în română diversitatea influențelor este mult mai mare. Soluția a găsit-o Bogdan Petriceicu Hasdeu: e teoria „circulației cuvintelor“! Curios cum nu se gândise nimeni până la Hasdeu la o asemenea rezolvare; probabil din pricina faptului că, în afară de engleză și de română, nici o limbă europeană nu prezintă acest gen de paradox. Într-un dicționar, explică Hasdeu, toate cuvintele sunt egale. În fapt însă, în circulația firească a limbii, nici vorbă de vreo egalitate. Sunt cuvinte pe care le folosim zilnic, de nenumărate ori, după cum sunt cuvinte la care apelăm extrem de rar, și uneori nici măcar n-am auzit de ele. Sub acest aspect, fondul latin este net dominant în limba română. Se pot formula fraze întregi numai cu cuvinte de origine latină, ceea ce nu vom reuși cu toate celelalte cuvinte la un loc (sunt menționate în acest sens și unele poezii populare care cuprind doar cuvinte de proveniență latină).

Între timp, oricum, statistica a mai evoluat (ceea ce nu înseamnă că s-ar fi detașat complet de ideologie). Un calcul întreprins în 1942, pe baza dicționarului Candrea, care cuprinde 43.000 de cuvinte (de peste șapte ori mai multe decât în dicționarul lui Cihac), a identificat doar 7.000 de cuvinte de origine slavă, a șasea parte din întregul vocabular (în procente, 16,41%). Să observăm totuși că și elementul slav beneficiază de „circulația cuvintelor“. Dacă destul de multe cuvinte de origine slavă au căzut în desuetudine (uneori „forțate“, alteori în chip natural, odată cu modernizarea limbii), sunt multe și acelea într-atât de intim prinse în țesătura limbii române, încât ar fi absurdă orice încercare de a le elimina. Sunt și cazuri când, „agresat“ de un cuvânt latinesc, cuvântul slavon a ieșit până la urmă biruitor. Cât de tare s-a încercat să iubim în latinește, lepădându-ne, măcar în această privință, de influența slavonă! Cuvântul „amor“, introdus forțat în limbă în secolul al XIX-lea, a pierdut complet bătălia în fața nu a unui singur, ci a două cuvinte, ambele slave la origine, și pe care le înțelegem cu siguranță fără să căutăm în dicționar: *dragoste* și *iubire*. Cuvântul latinesc s-a apărat cât a putut; poeziile lui Eminescu sunt pline de „amor“. A rămas până la urmă în limbă, dar într-o poziție cumva echi-vocă, cu o ușoară tentă ironică.

Cuprins

În loc de introducere	5
I Biologie sau cultură?	7
II Curioasa limbă română	11
III Caruselul modelelor	21
IV Arta amestecului	37
V Minorități	41
VI Suntem buni sau răi?	47
VII Din nou despre minorități	51
VIII Ne federalizăm?	57
IX Experimentul Dragnea	65
Încheiere	73